

Gönderim Tarihi: 08.11.2022

Kabul Tarihi: 05.06.2023

SPİNOZA'DA YÖNTEM KAVRAMININ BİLEŞENLERİ VE HEGEL MANTIĞI'NDAKİ YANSIMALARI¹

Components of the Concept of Method in Spinoza and its Reflections in Hegel's Logic

Naciye ATIŞ

Dr. Öğr. Üyesi; Mersin Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü
nacatis@mersin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6832-3231

Muhammet Can KİBRİTOĞLU

Doktora Öğrencisi; İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği
m.can.kibritoglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2823-1551

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Spinoza 'İnsan Anlağının İyileştirilmesi ve Onu Şeylerin Gerçek Bilgisine Götüren En Doğru Yol' adlı yarım kalmış yapıtında yöntem kavrayışını ortaya koymaktadır. Yapıt yarım kalmış bir çalışmanın tüm özelliklerini gösterse de henüz başlığında onda yöntemin ve anlağın iyileştirilmesinin konu edileceği açığa çıkmaktadır. İnsan anlağı iyileştirildiğinde şeylerin gerçek-olmayan bir bilgisinden yani yanılgılardan kaçınma olanağı doğar. Üstelik bu bir yoldur, yöntemdir. Bu yarım kalmış incelemede Spinoza Törebilim'in katı geometrik sunuş dizgesinin içinde kalmamaktadır. Bunu aşmakta, anlağı gerçeğin bilgisine ulaştıracak olan yöntemi aramaktadır. Üstelik yöntem ona göre kişisel bir istemin sonucu ya da düşünsel uğraşın bir dışsallığı değil ama 'başka her şeyi dışlayarak ruhu yalnız başına kavrayan bir şeyin olup olamayacağını' sorgulaması olarak düpedüz metafizik bir sorundur. İncelemede anlık ve doğanın gerçek bilgisi yöntem kavramında birleşir. Bu yönleriyle İnceleme, Hegel'in Mantık Bilimi'nde kapsanan yöntem anlayışıyla önemli benzerlikler göstermektedir. İki yapıtta da yöntem kavramının temel bileşeni idea kavramıdır. Bu çalışmanın amacı Spinoza ve Hegel'in yöntem kavrayışlarını idea kavramı bağlamında karşılaştırmaktır. Yöntem kavramının bu iki düşünürün felsefelerinde nasıl geliştiği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Spinoza, Hegel, Yöntem, İnceleme, Mantık Bilimi.

Abstract

On Spinoza reveals his understanding of method in his unfinished work, "Treatise on the Emendation of the Intellect". Although the work shows all the features of an unfinished work, its title reveals that it will focus on the method and improving the understanding. When the human understanding is improved, there is an opportunity to avoid an unreal knowledge of things, that is, to avoid delusions. Moreover, this is a way, a method. In this unfinished study, Spinoza does not stay within the strict geometric presentation system of Ethics. He goes beyond this and seeks the method that will lead the understanding to the

¹ Bu makale Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazılmış bir tezden uyarlanmıştır.

knowledge of the truth. Moreover, according to him, method is not the result of a personal will or an externality of intellectual pursuit, but a purely metaphysical question as a question of whether there can be something that grasps the soul alone, to the exclusion of everything else. In the Treatise, understanding and true knowledge of nature are united in the concept of method. In these aspects, the Treatise shows significant similarities with Hegel's understanding of method in The Science of Logic. In both works, the basic component of the concept of method is the concept of idea. The aim of this study is to compare Spinoza and Hegel's conceptions of method in the context of the concept of idea. It will be shown how the concept of method developed in the philosophies of these two thinkers.

Keywords: Spinoza, Hegel, Method, Treatise, Science of Logic.

1. GİRİŞ

Spinoza felsefesinin temel kavramları onun ünlü Törebilim’inde yer almaktadır. Yarım kalmış ‘İnceleme’ye ve yöntem kavramına geçmeden önce Törebilim’e değinerek yöntem için gereksineceğimiz kimi kavramları çözümlemek ilerleyişimize zemin kazandıracaktır. Spinozacı yöntem anlayışının Hegel dizgesiyle ilişkilerini çözümlemek için de bu gereklidir.² Törebilim’in özellikle ikinci kitabı bu türden öğelerin kaynağıdır. İlk kitapta Tanrı üzerine olan tanıtlamalar bittikten sonra Zihnin (Anlığın) Doğası ve Kökeni üzerine tanıtlamaların olduğu ikinci kitaba geçilmektedir. İkinci kitaba geçiş Tanrı’nın sonsuz Varlık olmasına dayanmaktadır. Tanrı veya Varlık (Dei sive Entis) özünden zorunlu olarak tüm şeyleri çıkarandır. Tüm şeyler sonsuz sayıda ve sonsuz kipte doğar. Spinoza ikinci kitapta şeylerin sonsuzluğu içinde inceleme ögesi olarak insan zihnine (mentis humanae) götüreceği şeyleri seçmiştir. İkinci kitapta, Törebilim’in mantıksal-metafizik süreci “insan zihninin ve onun kutluluğunun bilgisine” vardırılabacaktır (Garrett, 2018). İnsan zihninin ve kutluluğunun bilgisi ikinci kitabın amaç ve gerekçesidir. Zorunlu nedensel tanıtlama dizgesinin uğrağı ikinci kitapta zihindir.

İkinci kitabın üçüncü tanımında idea ortaya konmaktadır. Buna göre idea bir zihin kavramıdır (mentis conceptum, Begriff des Geistes)³. Tanrı’nın zihni onu düşünen bir şey (res ‘est’ cogitans) olarak oluşturur (format) (Spinoza, 2009: 53). İdea tanımlanırken sonsuz zihinle ve (Hegel’in kavramlarıyla konuşursak) Tin’le yapılan ilişkilendirme us felsefeleri içinde

² Besier; Hegel’in Spinoza’da en büyük sorun olarak yöntemi gördüğünü savunur. Çünkü tanımla başlangıç olanaklı en kötü başlangıçtır. Hegel yöntemin ve radikal belirlenimciliğin başarısızlığında yeni bir vizyon ve zemin bulmuştur (Besier, 2005: 91-92). Bu yoruma tamamen katılmak güçtür. Hegel felsefe-tarihsel bir uğrak olarak Spinozacı yöntemi asla başarısız görmemiş olabilir.

³ Çalışmada kullanılan Almanca Törebilim kaynağı Stern çevirisi olarak bilinen metindir: (Spinoza, 1977).

Spinoza'yı özel bir konuma taşımaktadır. İdea'yı Tanrı'nın zihni (Almanca Törebilim çevirisinde: Geist) oluşturur ve o bir kavramdır. Üstelik zihin bunu düşünen 'bir' şey olarak yani düşünce sıfatı altında gerçekleştirmektedir. Spinoza felsefesinde sonsuz zihin tarafından oluşturulan kavram olarak idea bize Mantık Bilimi dizgesini anımsatmalıdır. Hatta düşünen 'bir' şey olarak zihin kavrayışı yine o dizgeye ait olarak görülmelidir. Kavram zihnin eylemidir (actionem Mentis) (Spinoza, 2009: 51). İdea oluştururken sonsuz zihin eylemdir (Lin, 2006). Kavramsal sürecin böylece edimsel olması da Hegel'in etkilendiği bir nokta olmalıdır.

Spinoza'ya göre düşünce kipleri ya da duygular; o kipe ya da duyguya konu olan şeyin ideası var-olmadıkça var-olamazlar. Ancak idea için bir düşünce kipi zorunluluğu yoktur (Spinoza, 2009: 52). Bu durum mantıksal olarak ideanın düşünce kipine öncel olduğunu göstermektedir. Tanrı öyle bir ideaya iyedir ki özünün ve özünden zorunlu olarak doğan her şeyin ideasıdır ve yalnızca ona özgüdür. Törebilim'de ikinci kitabın üçüncü önermesi böyle anlatılırsa yanlış olmaz (Spinoza, 2009: 53). Tanrı saltık olarak sonsuz Varlık olduğu ve düşünce onun bir yüklemi olduğu için o sonsuz biçimde düşünebilir. Onun düşünmesine bir sınır getirilemez çünkü zaten düşünme yüklemi ile ilişkide oldukça vardır. Tanrı'nın zorunlu üretken doğası nedeniyle bu "özünün ve bundan zorunlu olarak doğan tüm şeylerin bir ideasını oluşturabilir" diye de anlatılabilir (Spinoza, 2009: 55). Onun (şeylerin) sonsuzluk alanını düşünmesi bu alanda idea oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Varlık'ın düşünmesi idea oluşturmasıdır. Tüm şeyleri üretmek ve tüm şeylerin ideasını üretmek; bu Tanrı'nın düşünmesidir ve aynı şeydir. Düşünme ve idea yeni bir kavramda birleşir. Tanrı'nın etkinliği ve onun kendini anlaması böylece aynı şeyi imlemeye başlar. Tanrı'nın kendini anlaması Spinoza tarafından gösterilmiştir (Spinoza, 2009: 54). Bu onun etkinliğinin dayanağı ve düşünmesinin gücüdür.

Spinoza düşüncesinde sonsuz anlağın (intellectus infinitus) kavrama yetisi olarak kapsamı Tanrı'nın yüklemeleri ve değışkileridir. Bu Tanrısal doğa kendinde ve başkasında olanı yani tüm gerçekliği oluşturur. Tanrı ideası sonsuz anlağın bu durumu nedeniyle Tanrı gibi birdir (Spinoza, 2009: 54). İdeaların nedeni Tanrı ideasıdır. Tanrı'nın düşünen şey olduğu düzeyde onlar biçimsel Varlık kazanırlar. İdea'nın kaynağı düşünülen ya da algılanan şey değildir, düşünen şey olarak Tanrı onların etken nedenidir (Spinoza, 2009: 55). Bu tanıtlama ideanın bir tasarım değil ama bir kavram olduğunu göstermektedir. İdealar Tanrı'yı, Varlık'ı nedenleri olarak alırlar. Onlar bir kipin olumsal tasarımı değildir (Hübner, 2016: 8). İdea'nın tasarımdan yüksek bir şey olması noktasında bu kavrayış Hegel düşüncesi ile benzerdir.

Her ne kadar ikinci kitabın beşinci önermesine düşülen notta kendini-düşünen-düşünce türünden bir yapı yadsınsa da özünde Spinozacı idea algıdan yapılan tasarımı kabul etmez. Yani yine de Tanrı kendi ideasının nesnesi gibi bir şey değildir. İdeaların biçimsel Varlığı bir kip olarak görülmelidir. Bu yüklemde kendinde olmasından kaynaklanır (Spinoza, 2009: 55). Kipler kendi yüklemelerinin kavramındadırlar. Onlar gerçek olacaksa yani Varlık'ı ve Tanrı'nın sonsuz özünü anlatacaksa uygun yüklemde altında kavranmalıdırlar. Yoksa zaten kavranamazlar.

Yöntemi inceleyen bilimler için, anlağın iyileştirilmesi genel bir amaç olduğu ve şeylerin bilgisine şeylerin doğası gereği ancak o ulaştırabileceği için zihinsel uğraşlar ve doğa arasında ne türden bir ilişkinin bulunduğu belirlenmelidir. Spinoza da bu yolu tutmuştur. Olan her şeyin doğanın düzeni ve değişmez yasalarına göre işlediğini gördüğümüzde kendimizi ve anlağımızı çok küçük ve çok yetersiz hissetme tutumuna girmemiz olağandır. Ancak doğa denli eksiksiz ve sağlam bir insan doğası tasarlamaksızın bu tutuma giremeyiz (Mcshea, 1971: 608). Bir yanda o eksiksiz insan doğası ve diğer yanda biz varızdır. Doğamızı sağlamlaştıracak ya da doğanın bengi düzeniyle değişmez yasalarını bilmeye götürecek araçlar aramanın nedeni budur. İnsan bu araçları iyilik olarak görür ya da iyilik olarak adlandırılır. Bu araçların iyilik olması yöntemin açıklanma gerekçesini beraberinde getirmektedir (Spinoza, 1997: 60). Bu araçlara ulaşmak iyilikse, en yüksek iyilik bunların dizgesinde olmalı; herkesin anlağının iyileştirme yolu ya da (Hegel'in terimcesiyle) saltık yöntem aranmalıdır. Bu dizge iyiliğin doğasıdır. Gerçekliğin doğası ile arasında özsel bir ayırım yoktur. Yöntem araştırması doğa araştırmasına koşulludur; doğa ise Törebilim'deki tüm imlemiyle anlatılan şeydir, gerçekliktir. Spinozacı yöntemin bileşenlerini belirlemek ve bunları Hegel dizgesi bağlamında çözümlenmek çalışmanın bundan sonraki aşamasını oluşturacaktır.

2. SPİNOZA'NIN YÖNTEM KAVRAMI VE BİLEŞENLERİ

İnsan eksiksizliğine erişmek bizdeki bir amaçtır ve bilgiye giden yoldur. Tüm düşüncelerimiz ve tüm eylemlerimiz bu amaca yönelmelidir öyle ki tüm bilimler de bu amaca yönelmiş olsun (Spinoza, 1997: 61). Eylemlerimizin başıboş, düşüncelerimizin belirsiz ve bilimlerin görgül/olumsal ereklere yoktur. Bizim doğayı konu eden uğraşımızda ortaya koyduğumuz belirli ereğimiz, yöntemdir, bu toplam işe koşulmuşluk durumunun doğal ve içsel bir ögesidir. Bu amaç "ilk"tir ve "her şeyin önünde gelen görev"dir (Spinoza, 1997: 61). Görev anlağı anlamak onu doğru ve tam bir yolda yani zorunluluğu içinde ve zorunlu olduğu şey için

belirlemektir. Ereğin ve görevin birliğinin arkasında doğanın birliği vardır. Yani bu amaç ve görev doğaya rağmen bir şey yapmak değil bilimlerin ve düşüncelerin doğasına uygun düşmektir. “Şeyleri bilmek onların özünü bilmek” olduğundan bilme ile ilgili her şey bu erekte çözülebilir (Spinoza, 1997: 63). Her şey bilmeye ilişkindir. Yöntemsiz çaba tanıtlanmamış, sadece öğrenilmiş ve uygulanmış bir şeydir. Onda özün bilgisine yer yoktur. Yöntem doğayı bütünlüğünde; yani özün bilgisinde, bilmeye ilişkin her yanda belirleyecektir.

Törebilim’de şeylerin doğasının evrene eşit olduğu sağın bir biçimde tanıtlanmıştır. Şeylerin bireyler ve tekiller olarak metafizik durumu Törebilim’in sınırları içinde bir parça karmaşık görünse de yöntem durumunda daha açıktır. Anlak karşısında şeyleri bulur. Onun hem şeylerin doğasını hem de kendisini bilmesi zorunlu olduğundan o bu iki yönde de geliştirilmelidir. Onun şeylerin doğası yönünden gelişmesi “şeylerin ayrımlarını, anlaşmalarını ve karşıtlıklarını toparlaması”dır, dolayısıyla bilmesidir (Spinoza, 1997: 63). Anlak şeylere böyle bir gözle, henüz kavram hazır olmasa da mantıksal olarak bakmalıdır. Üstelik mantıksal bakmanın içeriğinde ayırım ve karşıtlık diye diyalektik denebilecek kavramların öncülleri bulunmaktadır. Ayırım, anlaşma ve karşıtlık bir üçleme olarak alınacaksa; Spinoza düşüncesinin sınırlarını böyle zorlayacaksa, ortaya şeylerin tüm ilişkileri çıkacaktır. Şeylerin doğası yani evren nedensel-belirlenimin zorunlu dizgesinde görülecektir (Critchley, 2007: 73). Tüm bunlar Hegel dizgesinin öncü düşünceleridir. Her türden ve düzeyde şey anlağın önündedir. Anlağın onu ele alması gereken biçim yöntemde gösterilmektedir. Şeylerin doğasını evren olarak ve gerçeklik olarak almanın tek olanağı budur.

Spinoza Törebilim’deki üç bilgi türüne benzer biçimde İnceleme’de dört algı türü tanımlamaktadır. Bilinmesi gereken şeyler, Spinoza için dördüncü algı türü denen gruba aittir, bir yol ve yöntemle belirlenmesi gerekenlerin alanını oluşturmaktadır (Spinoza, 1997: 64). Yol ve yöntemle belirleme sonsuza geri dönüş yanılgısından ancak yöntemin içsellığı ile kurtulabilir. Yöntem dışsal olsa ve gerçekliğin doğasından gelmese yöntemi belirleme yöntemi gibi düpedüz saçma bir şeyin peşinde kaybolabiliriz. Yöntemi belirleyecek yöntem, yöntemi belirleyecek yöntemi belirleyen yöntem... Bu gerçekliğin içeriğinden ya da şeylerden dışa doğru kötü sonsuza açılan bir boşa çabadır. Gerçeği araştırarak yöntem için gereken güç anlağa aittir. Yöntem anlakla bu güç aracılığıyla birleşir (Savan, 1986: 110). Yarım kalan incelemenin başlığında yer alan ifade böyle aklanmaktadır. Elbette yönteme gücünü veren ögenin Hegel’de Spinoza’nın tersine anlak

değil ama eytişimsel us olduğu yadsınamaz. Bu ayrım usçu ve idealist dizgelerin ayırımına koşuttur.⁴

Spinoza'ya göre anlağın bir yolu vardır ve anlak bu yolu izler. Bu yolun başlangıcında anlağın doğal gücü bulunur ki doğal güç dışsallığı yadsımayı ve içselliği imlemektedir. Anlak doğal gücü ile kendisi için zihinsel aletler yapmaktadır. Onun edimi ona yeniden güç verir ve böylece zihinsel işlemlere geçilir. Bu işlemlerin sonucu yeni aletlerdir. Güç, alet, işlem üçlemesi anlağın yoludur. Yol hep daha ileri araştırmalara gitmekte ve bilgelik bu yolun sonunda açığa çıkmaktadır (Spinoza, 1997: 65). Spinozacı güç, alet, işlem üçlemesinde anlağın durumu bilgeliğe zorunlu olmaktadır. Üçleme tekrarlanmamakta, ilerlemektedir. Daha ileri araştırmalar için daha yüksek aletler yapmak ifadesi ilerlemeyi göstermektedir. Zihinsel durumun kendisi bile (ki Alman diline her zaman Geist olarak çevrildiğini anımsamak gerekir) anlaksal güçten doğan anlağın yolunda açığa çıkan yöntem ögesidir. Anlağın bir yolda adeta döngüsel bir üçlemede devinerek yükselmesi ve bu yolun sonunda bilgeliğin bulunması Hegelci tasarlama yolumuza uygun düşer. Bu dar anlamda mantıksal-diyalektik dizge sanki görüntüde çok az şeyi değiştirmiş gibidir; henüz ortadan-kaldırma, kendi-içine-yansıma, diyalektik uğrak ya da saltık idea gibi pek çok kavram bulunmaksızın.

2.1. Zihin ve Kavram

Bu noktada durup insan ve insan zihninin Spinoza düşüncesinde nasıl kapsandığını belirlemek yerinde olacaktır. Spinoza'ya “tözün Varlığı (Sein der Substanz) insanın özüne özgü” olmadığı gibi “töz insanın biçimini oluşturmaz (Spinoza, 2009: 59).” Buna göre insan bir yüklem gibi tözün özüne ait bir şey değildir. Tersisi durumda insanın zorunlu varoluşu gibi saçma bir görünüm ortaya çıkardı. Doğada tek bir tözün bulunduğu çok katı bir biçimde tanıtlanmış olan böyle bir dizgeden tekil insanlara töz göndermesinde bulunması beklenemez. Dolayısıyla insanın bir özü vardır ancak bu varoluş içermez yani yüklemelerin değişiklerinden oluşur. Kendinde değil Tanrı'dadır. Hem oluşu hem varlığı için etker neden olarak Tanrı'yı almaktadır. Bu çözümlemenin idea yönünde birtakım sonuçları vardır.

Spinoza “edimsel olarak varolan tekil bir şeyin ideası”nı “insan zihninin varlığını (sein des menschlichen Geistes) oluşturan ilk şey” olarak tanıtlamaktadır (Spinoza, 2009: 61). İdeanın önselliği ile ilgili önermeden

⁴ Gerçi, Spinoza'yı idealizme bağlayacak pek çok “gerilim” bulunuyor olsa da. Huenemann, Spinoza'da her türlü idealizmin ötesine geçecek tam bir aközizm bulmaktadır. Onun geometrik usçuluğunda idealist dizgelere geçen bir yol görmektedir (Huenemann, 2014: 15, 107).

anlaşılacağı üzere zihni idea oluşturmaktadır. Bu çözümlemenin mantıksal-metafizik vargısı bizi ilginç bir ilişkiye götürmektedir. Spinoza'nın bu düşüncesine göre insan zihni (menschliche Geist) Tanrı'nın sonsuz anlağının (undendlichen Verstandes Gottes) bir parçasıdır. Zihnin algılaması Tanrı'nın bir idea taşımasıdır. Tanrı saltık olarak insan zihnini, ideaları ve sonsuzluk alanını taşımaktadır. Bu yüzden onun bilmesi saltık ama insanın algılaması bölümseldir (Spinoza, 2009: 62). Zihnin sonsuz anlağın bir parçası olması Hegel'de Mantık Bilimi yani kavramlarla Tinin Görüngübilimi yani bilinç arasındaki ilerleyen koşutluğun idealist değil ama ussalcı biçimidir. Hegel bilinci yükselterek kendinin-bilincine ve kavramları ilerleterek saltık ideaya değin götürür. Bireysel bilinç saltık bilme noktasında ve Tanrı'nın bilmesine giden ilerlemededir.

Gerçekliğin bilgisine erişmek için böyle bir anlaksal yolda kalmak ve içsellik izini izlemek yeterliyse gerçeklikten pekin olmak için gerçek bir ideayı taşıyor olmamız yeterlidir. Gerçekliğin başka bir simgesi yoktur, ne de biz bir ideaya iye olmaktan daha çoğuna gereksiniz. Spinoza düşüncesinde bu önemli bir yöndür. (Marshall, 2008: 2). Gerçek bir yöntem o halde idealara iye olmaktan çoğunu hedeflemez. Onları kazandıktan sonra bir de gerçekliğin simgelerini aramaya koyulmaz. O bize "ideaları arama düzeni"ni vermelidir (Spinoza, 1997: 66). Spinoza gerçekliğe erişmek için idealara sahip olmamız gerektiğini ve yöntemin bize gerçek ideaları arama düzenini vereceğini söylemektedir.⁵ Bu açıklama aynı zamanda oldukça açık bir formüle işaret etmektedir. Gerçeklik yönteme böyle bağlanır ve bundan çoğu gerekmez. Yöntemle gerçekliğin içinde kalırız. Hatta bize kavramlar değil anlayışımıza onları arama düzeni verilir. Bize gerçekliği idea verir, ideayı ise yöntem. Tıpkı Tinin Görüngübilimi'nde ortaya koyulan 'gerçeğin ögesi kavramdır' önermesi ve saltık ideayı ideaların yüksekliği yapan Mantık Bilimi'nde olduğu gibi.

2.2. Yöntemin Biçimi

Spinoza, yöntemin doğasını ve gerekçesini açıkladıktan sonra biçimini açıklamaya geçmektedir. Yöntemin biçimsel zorunluluğu anlama ve uslamadır. Ancak uslamaya yöntem bağlamında düşünüldüğünde daha yüksek bir şeyi imlemektedir. Gerçek ideayı belirleyen uslamaya yöntemsel uslamadır, onun anlaşılması yöntemsel anlamadır (Spinoza, 1997: 66). Bu uslamaya ve anlamının belirli ya da alışıldık imleminden daha yüksek bir şeydir: İdeayı gerçeklik olarak belirleyecek ve onu diğer

⁵ Spinoza bir ideanın gerçek (idea vera) olma koşulunu onun ideası olduğu nesne ile bağdaşması olarak koymaktadır.

algılardan ayıracak yöntemin uslamalaması ve anlaması. Anlak yararsız çabalardan, yararsız uslamlama ve anlamadan; yöntemle kurtulur. Yöntem genelde belirli bir uğraştan farklı olarak ideaya hizmet eder ve böylece gerçekliğe yönelir. Gerçek uslamlamayı zorunlu olarak idea ile ilişkide görmek geleneksel görüşten Hegel'in yöntem anlayışına geçmemiştir. Spinoza klasik uslamlama görüşündeki sorunu, ideaya ilgisizliği görmüş, ancak onun yönteme yükseltilmesi Hegel yönünden gerçekleştirilmiştir.

Spinoza yöntemi yüksek değerde iki kurgul önermeyle imlemektedir: “yöntem düşünsel bilgiden ya da bir ideanın ideasından başka bir şey değildir” ve “önceden var olan bir idea olmadıkça yöntem de olamaz (Spinoza, 1997: 67).” Spinoza'nın yöntem idea ilişkisi sonuna kadar götürüldüğünde ve Törebilim'de Tanrı idea ilişkisinin nasıl kurulduğu anımsandığında yöntemin düşünceye ve idea üzerine bir idea kurmaya varacağı açık olmalıdır. Yöntemin zorunluluğu idea ile ilişkide olmasına, ideanın zorunluluğu düşünen bir şey olarak görüldüğü sürece Tanrı'yı neden olarak almasına dayanmaktadır (Newlands, 2012: 38). Yöntemin düşünsel bilgi ya da ideanın ideası olması saltık idealist dizgede biraz değiştirilerek saklanmıştır. Yöntemin biçimi saltık ideada sergilenir. Yöntemin yüksekliği ve saltık vargısı saltık idea yani düşünce üzerine düşüncedir. İlk kurgul önerme gibi ikincisi de başlangıca gönderdiği zorunlulukla Hegel düşüncesini anımsatmalıdır. Yöntemin önsel zorunlusu bir ideadır. Yöntem ideaya bu denli koşuttur.

İdeanın ideadan çıkarsanmasının yöntem olduğunu ve Spinoza'ya göre bunun belirli, dışsal ve yanılıya yol açacak belirli uslamlamadan ayrılığını gösterdik. Ancak her çıkarsamanın bir başlangıca gereksinmesi ve uslamlamanın gücünün başlangıcın gücüyle ilişkide olması da gerekmektedir. Spinoza da bunu göstermiş üstelik ideanın özelliğine dayandırmıştır. Ona göre “idea(nın) kendi nesnel özülle baştan sona bağdaşması gerektiği” için “tüm idealar bütün doğanın kökenini ve kaynağını temsil eden bir ideadan çıkarsanmış” olmalıdır (Spinoza, 1997: 68). Diğer ideaların kaynağı olacak bir ideaya gereksinim vardır. Zihin doğayı baştan sona imgeleyebilecekse başlangıçtaki idea buna elverişli olmalıdır. Spinoza için iyi yöntem zihni verili ideaya göre yönetebilme gücü veren yöntemdir. O türden bir başlangıç olmalı ve zihin çıkarsamalarla öyle yönetilmelidir ki idea ile bağlantı hiç kesilmemeli ve ortaya gerçekliğin bilgisi çıkmalıdır. Bilinecek gerçeklik doğadır ve başlangıçta onun ideası bulunmalıdır. Tıpkı Varlık'ın mantıksal başlangıçta bulunması gerektiğini tanımlayan Hegel dizgesinde olduğu gibi (Pinkard, 1979: 241).

Tüm bu tabloyla birlikte Spinoza'nın yöntem konusunda Hegel

dizgesine en yakın olduğu kurgul önermeler “gerçeklik kendini belirttik kılar” ve “tüm şeyler kendiliğinden gerçekliğe akarlar”dır (Spinoza, 1997: 68). Gerçekliğin kendini belirttik kıması hem dışsallığın yadsınması ve belirlenimin aklanması hem de gerçekliğin belirttikliği içinde edimselleştiğinin duyurulmasıdır. Gerçeklik durup kalmaz. Tanrı’nın sonsuz yüklemden oluşan özü belirttik hale gelme gizilgücünü kendinde bulundurur. Her şey Tanrı’nın Varlık olmasına dayanmaktadır. Hegel’in tinsel şekillenmelerle imlediği durum da buydu. İki dizgede de Varlık kendini belirttik kılmaya zorludur. Belirgin bir gizilgüç edimselliğe belirttiklik olarak geçer.⁶ Ancak belirttiklik de durağan değildir. Tanrı’dan doğuşun tüm dizgesi bu doğuşun kendisi nedeniyle gerçekliğe doğru akıştadır. Onun idea oluşu yani gerçeklikle ilişkisi kesiklik gösteremez, bu durum Spinozacı dizgenin boşluğu kabul etmeyişinde de açıktır (William, 2012: 172). Gerçekliğin edimde kendisini belirttik kıması ve her şeyin yine gerçekliğe akması tek tözün doğasıdır. Belki şeyler Hegel’de olduğu denli dizgeselleştirilmemiştir ama belirttik kımanın ve gerçekliğe akışın düşüncesi yönünden bunlar öncü önermelerdir. Belirttik kıma ve şeylerin gerçekliğe akışı içseldir hatta akış kendiliğindedir. Yöntem tüm bu sözü edilenlerdir, yöntem ideadır.

Spinoza’ya göre “gerçekliği tanıtlamak ve geçerli uslamamalar yapmak için geçerli uslamamanın kendisinden başka hiçbir araca gereksinim yoktur (Spinoza, 1997: 68).” Saltık uslamama, ideaya koşutluğu içinde, gerçekliği tanıtlar ve uslamamalar yapabilir. İdea, dolayısıyla saltık uslamama, başka pekinlik araçlarına duyduğumuz gereksinimi ortadan kaldırmaktadır. İdea (Hegel’in terimcesiyle) öyle bir içeriktir ki ortaya çıktığında gerçekliği beraberinde getirir. Kesinlik yönteminin yöntemin kendisinden ayrı bir şey olması gerekmez. Kesinlik Spinoza’ya göre ideada Hegel’e göre içerikte zaten bulunmaktadır. Üstelik Spinoza’ya göre zaten bu yolun rastlantısal olamayacağı ve zorunlu olarak pekinlik içermesi bizim “düşünme ve üzerine düşünme”mizde bulunmasıyla da tanıtlanabilir (Spinoza, 1997: 68). Düşünme ve üzerine düşünme yüksek bir noktaya çıkarılmıştır. Pekinliğin yöntemle ve sadece onunla ilgili olduğunun tanıtlama yollarından biri haline gelmiştir. Az sayıda şey Spinoza ve Hegelci yöntemleri ideanın yüksek kavranış noktası denli bir araya getirebilmiştir.

Spinoza’nın yöntemden dört beklentisi onun yarım kalmış incelemede tamamlayamadığı ancak bölümsel olarak Hegel dizgesinde

⁶ Burası belirttik için iyi bir yer ki; kimi yorumcular Hegel’in Tin anlayışını görünüş olarak tekçi olmasına karşın bir gizilgücü anlatması bakımından Spinozacı bulmaktadırlar (Gledhill ve Stein, 2020).

karşılanmış ilkeleri içermektedir. Spinoza'ya göre bir yöntemin zorunlu olarak taşınması gereken dört belirlenim vardır ki bunlar sayesinde zihin ideayı ölçün olarak alabilir. Pekiyi Spinoza'nın yöntemden beklentileri Hegel'in çözümleriyle ne ölçüde uyumaktadır? Spinoza'nın yöntemden birinci beklentisi "gerçek ideayı algılardan ayırt etmesi ve anlayışın algılarla ideaları karıştırmamasının önüne geçmesi"dir (Spinoza, 1997: 69). Hegel de Mantık Bilimi'nde arı kavram kavramıyla ideadan tüm belirlenimleri kaldırmayı ve dolayısıyla onda yanlışlığı olasılığını dışlamayı amaçlamıştır. Onun kendinde kavram uğrağı kavramdan her şeyin ayırt edildiği uğraktır ki başlangıç doğrudan belirsizlik olmuştur. Öyleyse ideaya algıdan bir şeyin katılmasını engellemek İnceleme ve Mantık Bilimi arasındaki ortak bir yöndür ve ikisinde de yöneme dairdir.

Spinoza'nın yöntemden ikinci beklentisi ya da onun yönteminin ikinci belirlenimi "bilinmeyen şeyleri bir ölçüne göre algılamak için kurallar vermesi"dir (Spinoza, 1997: 69). Bilinmeyen şeylerle imlenen Varlık'ta gizilgüç (potentia) olarak bulunup ondan henüz doğmamış belirlenimlerdir. Yöntem tüm-bilme olacağı için onda bilinemez bir yan kalmamalı, elimizdeki ölçün bize her yeni doğuşu bileceğimiz yönünde güven ve deyim yerindeyse araç vermelidir. Bu bir anlamda yöntemsel biçimdir. Hegel'de bu beklenti karşılığını üçleme biçiminde radikal bir sonuçta bulmuştur. Hegel bilinemez kategorisini yadsımaktadır (Zizek, 2011: 301) Ona göre tinsel her şekillenme kavramlar olarak belirlenebilir ve serimlenebilir. Mantık Bilimi bu ölçünün kendisidir. Gerçi kural sözcüğü üçleme biçimini imlemekte eksik kalmaktadır ancak Hegelci anlayış karşılaştığı her 'bilinmeyen'i belirlemeye yetkindir. Ona bu yetkinliği Mantık Bilimi vermektedir. Herhangi bir algı Mantık Bilimi'ni değiştiremez ancak o her yeni algıyı belirleyebilecek bir dizge kurma ereğiyle geliştirilmiştir.

Spinozacı yöntemin üçüncü istemi onun "bizi yararsız çabalardan kurtaracak düzeni" sağlamasıdır (Spinoza, 1997: 70). Hegel de Mantık Bilimi'nde yöntemi belirlediği saltık idea uğrağında "başka her şey çabadır ... yalnızca Saltık idea gerçekliktir" demektedir (Hegel, 2014: 627). O halde iki düşünür de gerçekliğin idealarla ilgili olduğu ve yöntemle belirlenmesi konusunda anlaştıkları gibi çabayı dışlamalarında da aynı yoldadır. İdeanın yöntemle içsel ilişkileri yöntem ama bunun dışsallığı çabadır. Çaba öyle bir kavram haline gelir ki gerçekliğin akışı ve ideaların düzeni içine kendiliğindenliğin karşısına yerleşir. Sadece bu dar açıdan bakarsak Hegel Spinoza'nın 'gereksiz çaba'sını yalnızca 'çaba' diyerek anlatmıştır. Gerçekliği betimleyen usun bunun için yöntemden başka bir çabaya gereksinimi yoktur. Spinoza'da gerçeklik, idea ve yöntem arasındaki ilişkiler

çabayı dışlayan düzendedir. Dördüncü beklenti de bu yolda okunabilir: “en eksiksiz Varlığın bilgisine erişirme (Spinoza, 1997: 70).” Hegel içinse yöntem olarak mantığın amacı tinsellik, tin-bilimleri ve saltık ideadır. En yüksek bilgilerdir. Yöntemden en eksiksiz Varlığın bilgisine götürmesi isteniyorsa Hegel dizgesi zaten bunu tanıtlama ereğinde kurulmuştur.

Spinoza’ya göre yöntem bizim yanlış vargılar geliştirme önündeki güvencemizdir. Çünkü “eğer ilk idea uydurma değilse ve tüm idealar ondan çıkarsanacaksa, uydurmalar oluşturma davranışı adım adım yitecektir (Spinoza, 1997: 75).” Bu öne sürüm iki bölümden oluşmaktadır: ilk ideaya duyulan güven ve çıkarsama dizgesine duyulan güven. İlk ideaya duyulan güven onun Tanrı’nın özünden çıkıyor olmasına dayanmaktadır. İlk idea yanlışlık içeremez, onu doğru belirlediğimiz sürece. Nedensel belirleme dizgesi içinde ilk idea Tanrı yani Varlık’la ilişkisinde gerçekliktir. Yöntem ilk ideayı nesnel doğruluğu içinde belirlemek ve sonra ondan diğerlerini çıkarsamaktır. İkisi birbirini tamamlar ve gerektirir. Hegel’in de Mantık Bilimi’nin girişinde başlangıcı ve ilk kavramı belirleme tutumu benzer gerekçelerden kaynaklanır. Varlık’tan yapılacak sağlam, pekin ve belirsiz başlangıç tüm kavramların dayanağıdır. Varlık ortadan-kaldırılarak tüm kavramlarda içerilir ve onlara gerçekliklerini verir. Tin ilkin Varlık’tır.

Spinoza açıkça gerçekliğin biçimini düşüncenin oluşturduğunu göstermektedir (Spinoza, 1997: 76). Gerçek bir düşüncenin yanlış bir düşünceden ayrımı dışsal değil ama içseldir. Spinoza’da ‘düşüncenin içsel belirtilişi’ olarak adlandırılan şey gerçek düşüncenin yanlış düşünceden ayırt edilmiştir. Bir düşüncenin nesnesi yoksa ama o düşünce iyi kurulduysa, gerçektir. Buna göre idealarda olgusal bir şey vardır ki biz onların doğru ya da yanlış olmalarını buna göre ayırt ederiz (Spinoza, 1997: 77). İncelemenin ögesi bu olgusal şeydir. Bize gerçeklik için gereksindiğimiz ölçütü bu olgusal şey verir. O halde gerçekliğe biçimini veren şey olgusal ve nesnel bir şey olmalıdır, düşüncenin içselliği ve kendindeliğidir. “Gerçek bir düşüncenin nesnellliğini oluşturan şey bu düşüncenin kendisinde aranmalı ve anlağın doğasından çıkarsanmalıdır (Spinoza, 1997: 77).” Kavramın düşünce belirlemesi olması ve ideanın içerik ve biçimi birleştirmesi Mantık Bilimi’nin en özekselsel önermeleridir. Mantık Bilimi’nde kavram ussal ve olgusaldır.⁷ Kavram ya da onun içerikle doluluğu olarak idea içerikle

⁷ Ussalın ve olgusalın Tüze Felsefesi’nde kendi zirvesine çıkacak aynılığı konusunda Della Rocca Spinozacı düşünmektedir. Ona göre ussal olgusal olgusal ussaldır önermesi doğa ve zihni ussal saydığı düzeye dek Spinoza dizgesinden etkilenmiştir (Della Rocca, 2008: 288).

biçimin mantıksal yolda görülen birliğidir.⁸

İdeaların doğruluğu Törebilim’de de tanıtlanmıştır. İdeaların doğrulukla ilişkisi, Törebilim’in ikinci kitabındaki üç önermede üç uğrak halinde koyulmuştur. İlk önermede Tanrı ile ilişkideki her ideanın doğru olduğu tanıtlanmaktadır (Spinoza, 2009: 82). Çünkü bir idea Tanrı’daysa koşutluk gereği nesnesiyle zorunlu olarak bağdaşmaktadır. Doğru olmanın tanımı da bu bağdaşmadır. İdeanın Tanrı’da durumu budur, yanlışlık içermemek onun metafizik gerçekliğidir. İkinci olarak idea, kendisinde ona yanlış denmesine yol açabilecek hiçbir olumsuz şey taşımaz (Spinoza, 2009: 82). Bir yanlışlık biçimi ya da yanlış imlemi verebilecek herhangi bir şey taşısa; her şey Tanrı’da olduğundan gerçekliğin doğasına aykırı bir görünüm ortaya çıkacaktır. Yanlışlık içeren bir kip Tanrısal doğadan çıkamaz. Ve üçüncü olarak, insan zihnindeki her idea doğrudur (Spinoza, 2009: 83). Saltık olarak doğru olan idea yeterli ve eksiksizdir. Bizim yeterli ideamız neden olarak Tanrı’yı ve onun eksiksizliğini aldığı için doğru olmak zorundadır. İnsan zihninin özünü Tanrı oluşturur. İdeanın doğruluk koşullarını ortaya seren bu üç önerme ideanın Tanrı ile ilişkide, kendinde⁹ ve zihinde (saltık ise) neden doğru olduğunu göstermektedir. Bu üç doğruluk özsel olarak birdir. Tanrı ile ilişkide ve Tanrı’da doğru olan idea, Tanrı insan zihnini (n özünü) oluşturduğu için bizde de doğrudur (Spinoza’nın doğruluk kavrayışı hakkında bir tartışma için bkz. Curley (2017).)

Zihin eğer “şeyleri doğanın genel düzeninde algılamaya belirlenmişse” bilgisi yetersiz ve ancak karışık olabilir. Bu Spinoza için bilmenin dışsal yoludur. Dışsal yol rastlantısaldır. Zihin sanki edimde değil ama edilgendir. Ancak zihin bu yetersiz, rastlantısal ve dışsal yola zorunlu değildir. Onun şeyleri açık ve seçik görme yetkinliği vardır. Zihin içsel olarak düzenlendiğinde içsel yolda bilmeye belirlenir. “Birçok şeyi aynı anda görerak, nasıl anlaştıklarını ya da ayrıldıklarını ya da birbirine karşı olduklarını anlamaya” belirlenmek, içsel yolla zorunlu ve açık seçik bilgiye belirlenmektir (Spinoza, 2009: 80). Spinoza açıkça içsel bilme yolunu dışsallığa yeğlemiştir. Öyle ki dışsallığı rastlantısal ve karışık bilmeye yani düpedüz bilmemeye eşitlemiştir. Tıpkı Hegel’de olduğu gibi Spinoza’da da bilmenin içsel doğası gerçekliğin içsel doğasından gelmektedir. Spinoza için Tanrı, yüklem ve deşikiler; yani Varlık ve sonsuz deşikiler alanı;

⁸ Olgusalılık ve eksiksizlik (realitatem & perfectionem) aynı şeydir (Spinoza, 2009: 52). Gerçek ve olgusal olan eksiksizlik kapsar.

⁹ Olanaklıysa, bir idea yalıtık olarak düşünülduğünde. Çünkü Spinoza dizgesinde kendinelik sadece Tanrı’ya gönderilebilir. Ancak yine ideanın yalıtık düşünülmesinden içsel imlemi anlaşılmalıdır.

dışsallıkta değil ama tek bir dizgede doğmuştur. Hegel de bütün Ansiklopedik dizgeyi; Saltık'ın yaşamı, çıkarsamalar dizgesi ve nesnel gerçeklik olarak sunar; tüm dışsal imlemi yadsır.

Yalın düşünceler konusunda da iki dizge arasında etkilenimler görülecektir. Spinoza'ya göre “yalın düşünceler gerçek olmaktan başka türlü olamazlar (Spinoza, 1997: 78).” Düşünce yalınlığında yani basitçe algıdan soyutlanmışlığında gerçeklik doğasında bulunur. Bir şeyin yalın ideası (ideas simplices/ simple ideas) mantıksal anlamda da metafizik anlamda da gerçek olmak zorundadır (Gilead, 1985). Onda düşünceden başka bir şey yoktur ve o nedeni olarak Tanrı'yı alır. Spinoza bu nedenle yalın ideayı geliştirirken gerçekliğin dışına çıkma riskimiz olmadığını düşünmektedir. Hegel için de kavramın kendindeliği yalınlığıdır; ya da her kavramın kendinde uğrağı vardır ve bu uğrağı yalındır. Hegelci mantığın kendisi bir sonsuzluk alanında yalın kavram ve idea oluşturabileceğimizin somut örneğidir.

Yalın idea sadece gerçek olabilirse ve gerçeklik kendini belirtir kılıyorsa o halde yanlışın ya da Spinoza'ya göre yanlışın kaynağı ne olabilir? Verili gerçek ideanın sağladığı ölçün yittiğinde “çok soyut tasarımlar” yapma yoluna gideriz, soyutlamada aldanırız (Spinoza, 1997: 79). Aldanmak anlaşılabilir yolundan çıkmak, yalın idea kuramamak ve gerçeğe dışsal kalmaktır. Tüm bu aldanma görüşünün arkasında soyutlama, soyut tasarlama alışkanlığı yatar. Gerek doğanın birincil öğeleri ya da kökensel idealar gerekse çıkarsama dizgesi söz konusu olsun; soyutlama tutumu algılarımızın ‘kendini karıştırmaya’ yol açacaktır. İdeanın ve çıkarsama dizgesinin birincil yapıya soyutlamanın yadsınması Hegel dizgesinde korunmuştur. Diyalektik dizge, kavrama dışsal bir tutum olduğu için, soyutlamayı dışlamaktadır. Hegelci anlayış ve us tinsel şekillenmeleri kavramsal olarak yani gerçekliğinde bilmeye yetkindir. Onların soyutlamaya gereksinimi yoktur. Spinoza soyutlama ile gerçekliğe dışsal kalmayı yani aldanmayı “doğanın düzenini soyut belitlerle karıştırmak” olarak adlandırmaktadır (Spinoza, 1997: 79). Spinoza kökeninde soyutlama bulunan belitleri yadsımış Törebilim’inde de bundan kaçınmıştır. Bu konuda Hegel’de yeniden Spinozacı bir görüşün ileri taşınmasını görmekteyiz. Hegel belitin kendisini özünde soyutlama saymış ve onun felsefenin yönteminden bütününde yadsınması gerektiğini tamamlamıştır.

İmgelem ve anlayış açıkça ayırt etmek, Spinoza'nın İnceleme'si açısından, yanlışın kurtulmanın başka bir anlatımıdır. Spinoza “ruhu edilgin durum”dan kurtarmak istemektedir. İmgelem durumunda ruh edilgin ama anlayış durumunda etkin/edimseldir. Zira “imgelerin üretilmesini sağlayan işlemler anlayış yasalarından bütünüyle ayrı başka yasalar altında”

gerçekleşmektedir (Spinoza, 1997: 83). Anlağın yasası yöntemdir. Buradan anladığımızı göre yöntem ruhun bir etkinliği ve edimselliğidir. Ruhun açık olduğu ve karşısında etkinlik gösteremediği imgelem yöntemin ve gerçekliğin dışındadır. Hegel'in de mantıksal diyalektik dizgesine dışsal gördüğü şeylerin başında imgelem ve tasarım gelmektedir. Gerçekliğin kavramı karşısında ve ondan daha düşük bir şey olarak Hegel imgelem ya da tasarımı göstermektedir. Onda imgelem anlık ayrımı her ne kadar anlık ve us ayrımı yönünde ağırlık kazansa da ortak ve özsel olan anlık/usun etkin olması ve yanlış riskinin ortadan kaldırılmasıdır. İmgelem ön tasara çıktığı ve ruh edilginliğe zorunlu kaldığında "imgelediğimizi anladığımızı" sanmamıza yol açan bir yanlışlığa da gidilebilir. Buna göre imgelem ruhun edilginliğinde "daha kolay imgelediğimizin bize daha açık olduğuna" inanmamıza yol açar. Böylece gerçekliğin tüm düzeni bozulur. "Son olması gerekeni ilk olarak alırız, ilerlemenin gerçek sırası tersine çevrilir ve hiçbir geçerli varlığı çıkarılamaz (Spinoza, 1997: 83)." Bu apaçık mantıksal düzenin bozulmasıdır.

İnceleme birinci bölümde yöntem, gerçeklik ve idea ilişkisini kurduktan sonra ikinci bölümünde ideaları gözden geçirmeye, arı anlık idealarını imgeleme bulaşmış idealardan ayırt etmeye yönelmektedir. Arı anlık yolundan gelen idealar "bizde"dir yani onlardaki nesnel yan "açık ve seçik idealar kazanma" hedefini olanaklı kılmaktadır (Spinoza, 1997: 84). Cisimlerin olumsal devimlerinden gerçek idealar doğmaz. İdeanın kaynağı arı anlıktır. Yöntem ideaları öyle bir yolda bağlamalı ve düzenlemelidir ki tüm idealar açıkça tek bir ideaya indirgenmelidir. Spinoza'ya göre zihin ancak bu yolda doğayı hem bütünlüğünde hem parçalarında ama edimsel bir yolla görebilir. Bu oldukça ilgi çekici bir çözümlerdir ve Mantık Bilimi'nin kavramına uygun düşer. İdeaların tek bir ideaya indirgenmesi Hegel için yöntem olarak Mantık Bilimi'dir. Tüm bilimin kavramı Mantık Bilimi'nin kavramıdır, ideadır (Pinkard, 1979: 419). İçeriklenme olarak da tüm ideaların en içerikli olan saltık idea hem saltık gerçeklik hem de ideal birliktir. Spinoza gibi Hegel de idealardan kurulu bilimin doğayı/gerçekliği edimsel görmenin tek olanağı olduğunu tanıtlamıştır. Her bir idea edimselleşir, bütünlüğün kendisi bile bu yolla edimseldir. Tüm bunların üzerine ideaları düzenlemek ve bağlamak anlatımı Mantık dizgesini ve bir adım ileride saltık dizgeyi imlemektedir.¹⁰

¹⁰ Tam burada Adorno'nun Spinoza dizgesini "belitler ve tanımlar nedeniyle usçulukla tıkabasa dolu bir aşırılık ve aşırı coşkululuk" olarak görmesini anımsamak yararlı olabilir (Adorno, 2003: 22-42) Hegel bunu bir anlamda olumlu bir şey gibi almıştır. Adorno için bu dizgenin aşırılığı Hegel'e göre ise saltıklıdır.

Spinoza'nın yöntemde yaratılmamış şey olarak andığı ve tanımını verdiği mantıksal durum da bu savı destekler. Yaratılmamış şey (herhangi) bir şeyi neden olarak almayandır. Onun tanımını için zorunlu olan yanlar neden düşüncesini dışlaması, tanımının varoluşunu olumlaması ve hiçbir soyutlama kapsamamasıdır (Spinoza, 1997: 85). Hegel'in başlangıç olarak (kendinde) Varlık kavramı bu yanların tamamına iyedir. Gerçi o da tinin şekillenmesi amacıyla bir yaratılmadır ve belirsiz-dolaysız değildir ama tam da bu belirlenmemişliğinde her türden nedeni dışlar. Hegel'in tanıtladığı gibi belirsiz dolaysız ancak Varlık olabilir. Yani koyuluşu onun Varlık olduğunu zorunlu olarak gösterir. Ve üçüncü olarak, Varlık'ın asla bir soyutlama olmadığı çünkü soyutlamanın belirlenim olacağını Hegel uzunca tanıtlamaktadır. Dolayısıyla Hegel için Varlık yaratılmamış şey değil ama belirsiz şey olsa da Spinoza'nın ona verdiği imlemden ve onun yanlarından anlaşıldığı kadarıyla bu ikisi; yaratılmamış şey olarak *causa sui* ve Varlık aynı gereksinime yanıt vermektedir.¹¹

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hegel tüm felsefe tarihini bilimsel dizgesinin içine almış bir filozoftur. Spinoza'nın özellikle töz ve Tanrı kavrayışının Hegel dizgesinde konu edilişi bilinmektedir. Dikkatler Spinoza'nın İncelemesi'ne çekildiğinde bu durumun yöntem kavramı için de söz konusu olduğu anlaşılır. Hegel için mantık demek bir yönüyle yöntem demektir. Yöntem mantığın özüne ilişkindir. Spinoza'nın yöntem anlayışının Hegel mantığına etkisi bu nedenle özeldir. Hegel, mantığında yöntem kavramını doğrudan *idea* başlığı altında çözümlenmektedir. Spinoza ise İnceleme'de yöntemi *idea* kavramında temellendirerek benzer bir şey yapar. İnceleme'de böylece bir yöntem tasarımı geliştirmiştir. Bu tasarımın en iyi anlaşılacağı nokta onun iyi bir yöntemden dört beklentisini ortaya koyduğu bölümdür. Spinoza ideaların algılardan ayırt edilmesini, bilinmeyenlerden bilinenlere giden bir uslamla dizgesi kurulmasını, bizi gereksiz çabalardan alıkoyan bir pratik sağlanmasını ve ideaların yöneme güvenilirlik sağlamasını beklemektedir. Çalışmada gösterildiği üzere bu dört beklenti de Hegel tarafından Mantık Bilimi'nde karşılanmıştır. İlk Hegel için mantıksal kavramlardan kurulu dizge ideaların dizgesidir. İdeanın nesnelliği gerçekliktir ki bu güvenilirlik sorununu ortadan kaldırmaktadır. Mantık Bilimi'nde algılar ideaların kısımlarıdır. Diyalektik devim bizi tüm bilgi alanlarına taşır. Diyalektik ve mantık kavramlarının aracılığında bu dört beklenti karşılığını bulur. Mantık Bilimi ideayı koyar, onun güvenilirliğini sağlar ve onu bilmenin koşulu yapar.

¹¹ *Causa sui* kavramını Hegel mantığıyla karşılıklı tartışan bir çalışma için bkz.: (Myers 1935: 247).

İnceleme ve Mantık Bilimi kendi felsefe anlayışları içinde birbirine çok benzeyen bir yöntem kavrayışına işaret etmişlerdir. Dahası, ikisinin de anahtar kavramı ideadır.

Spinoza'ya göre ideaların özelleşmişlik düzeyi onların açık seçiklik düzeyidir (Spinoza, 1997: 86). İdea ne denli özelleşmişse yani düşünce ve gerçeklikle ne denli ilişkideyse bilgi için o denli istendik olur. Çünkü “gerçek idealar oluşturmak düşüncenin doğasına aittir” ve düşünce bunu doğanın düzenine eş belli ve belirli bir yolda gerçekleştirir (Spinoza, 1997: 88). Özelleşmiş bir idea, anlağın gücü ölçüsünde, belirli şeyin özünü eksiksiz olarak anlatma durumudur. Bu imlemi Mantık Bilimi'ne uygularsak tüm özellik, özsellik ve belirlenimlerin bir arada durduğu ve gerçekliği bütününde anlatan idea; saltık idea özelleşmiş bir idea olmalıdır. Her ne kadar Mantık Bilimi'nde Hegel kavramlar arasında bir açık seçiklik ayrımı gütme de dizgenin kendinde açık seçikliğini tanıtlasa da tüm mantığın ve dolayısıyla kategori dizgesinin ereği olan saltık ideanın hem de özünde düşünce olarak açık seçik olduğunu aynı yoldan anlayabiliriz. Üstelik burada anlağın belirli değil ama usun saltık-sonsuz gücü özekselleşmiş devim noktamızdır. Hiç değilse ideayla çalışıp ve ondan bir düşünce ve gerçekliğin bir ögesi olarak yararlanıp açık seçikliğini tanıtlamanın iki düşünürde de bulunan bir yan olduğunu tasarlayabiliriz.

Düşüncenin gerçekliği Spinoza için zihnin çıkarsamalarının zemini. Zihin kesintisizce ve kolaylıkla çıkarsamalar yapar çünkü düşünce gerçektir. Spinoza dizgesine kurgul doğasını veren o önerme, “düşüncelerimiz başka hiçbir temel tarafından belirlenemezler” önermesi, artık yöntem içi her şeyin gelip dayandığı önermedir. Bu hem metafiziksel olarak düşüncenin Tanrı'nın bir yüklemi olmasından hem de zihnin başka bir olanağa iye olamamasından kaynaklanmaktadır.

Hegel'in Spinoza'ya verdiği büyük değer arkasında bu vardır. Düşüncenin bu dizgedeki belirleyiciliği ve temellendirici doğası Hegel'in ilgisinden kaçmamıştır. Spinoza bununla da durmaz ve yöntemi “düşünsel bilginin kendisi” olarak duyurur (Spinoza, 1997: 87). Yöntemin içsel doğası bu kurgul önermeyle kendi zirvesine çıkar. Ansal bir işlev olan yöntem, zihin düşünceye zorunlu olduğundan, düşüncenin artık kendisidir. Düşünselden imgelem ayırt edildiğinde -ya da zaten imgelemin düşünceden ayrılığında- yöntem ve düşünce arasında başka bir ayrım gözetmek gerekmez. Yöntemin bu içselliği Hegel'de önümüze kavramsal içeriğin serimlenmesinin ve düşünce belirlenimleri dizgesinin yönteme eş olmasında çıkar.

Hegel ve Spinoza arasındaki yakınlıklara odaklanan çalışmalarda yöntem konusu yeterince vurgulanmış değildir. Oysa felsefi yöntem tartışmalarında Spinoza Etika'sındaki özgün yöntemle, Hegel de bilimsel içeriği yöneme eş tutarak önemli bir yer edinmektedir. Spinoza ve Hegel ilişkisi kavramsal yakınlıklarla ya da felsefi geleneklere odaklanarak çalışılmıştır.

Derinlemesine bir inceleme iki filozofun duruş noktalarını açığa sermelidir. Kartezyen felsefenin yöntem konusunda yaptığı büyük devrim Spinoza felsefesinde ve özellikle İnceleme'de adeta yeniden okunmuş ve yeniden çalışılmıştır. Spinoza, yöntem kavramını Kartezyen felsefe eleştirileri ile birleştirerek geliştirmiştir. Felsefi yöntemin nasıl ussal ve tutarlı olabileceğini göstermiş, yöntemden beklentilerini sıralamıştır. Hegel, özellikle Mantık Bilimi'nde, Spinoza'nın beklentilerine Kartezyen düşünceye olduğundan daha yakındır. Hegel'in yöntemle amaçladığı sonuçlar Spinoza felsefesinin kavramlarıyla da açıklanabilir. Bunun nedeni tekil benzerlikler değil, iki felsefi duruş noktasının ortak özsel yanlarıdır.

4. SUMMARY

Hegel is a philosopher who has included the entire history of philosophy in his scientific system. It is known that Spinoza's conception of substance and God is mentioned in Hegel's system. When attention is drawn to Spinoza's Study, it is understood that this is also the case for the concept of method. For Hegel, logic means method in a way. Method is about the essence of logic. Hegel analyzes the concept of method in his logic directly under the title of idea. Spinoza does a similar thing in the Treatise, basing the method on the concept of the idea. He developed a methodology draft in the Treatise. The point where this proposal is best understood is the section in which it lays out four expectations from a good method. Spinoza expects ideas to be distinguished from perceptions, to establish a system of reasoning from the unknown to the known, to provide a practice that prevents us from unnecessary efforts, and that ideas provide credibility to the method.

All four of these expectations were met by Hegel in his Science of Logic. First of all, for Hegel, the system based on logical concepts is the system of ideas. The objectivity of the idea is reality, which removes the problem of reliability. In the Science of Logic, perceptions are moments of ideas. The dialectical movement carries us to all fields of knowledge. These four expectations find their way through the concepts of dialectic and logic. The Science of Logic puts the idea, ensures its reliability and makes it the condition of knowing. Investigation and the Science of Logic have pointed

to a very similar method conception in their understanding of philosophy. Moreover, the key concept of both is the idea.

Since the improvement of the understanding is a general goal and only it can reach the knowledge of things by the nature of things, it should be determined what kind of relationship there is between mental pursuits and nature. Spinoza also took this path. When we see that everything that happens is working according to the order and immutable laws of nature, it is normal for us to enter into the attitude of feeling very small and very inadequate for ourselves and our intellect. However, we cannot take this attitude without designing a human nature as complete and solid as nature (Mcshea, 1971: 608).

On the one hand we have that complete human nature and on the other hand we are. That is why we seek means to consolidate our nature or to lead us to know the eternal order and immutable laws of nature. Man sees these means as goodness or is called goodness. The fact that these tools are good brings with it the reason for explaining the method (Spinoza, 1997: 60). If it is goodness to reach these means, the highest good must be in their system; one must seek the way of improvement of everyone's understanding, or (to use Hegel's terms) the absolute method. This system is the nature of goodness. There is no essential distinction between it and the nature of reality. Method research is conditional to nature research; nature, on the other hand, is what is described with all its significance in *Ethica*, reality.

With this whole picture, the speculative propositions that Spinoza is closest to Hegel's system in terms of method are "reality makes itself evident" and "all things spontaneously flow into reality" (Spinoza, 1997: 68). Making reality manifest itself is both the denial of externality and the justification of determination, and the declaration that reality becomes actual in its manifest. Reality does not stand still. The infinite predicate essence of God has the potential to become manifest. Everything is based on the Being of God. This was the situation that Hegel implied by spiritual formations. In both systems Being is necessary to make itself explicit. An apparent potentiality passes as specification to actuality. However, specificity is not static either. The whole system of birth from God is flowing into reality because of this birth itself. Perhaps things are not as systematized as in Hegel, but in terms of the idea of making explicit and flowing into reality, these are leading propositions. The clarification and the flow of things into reality are internal, even spontaneous. The method is all that has been said, the method is the idea.

5. KAYNAKLAR

- Adorno, T. (2003). *Negative dialectics*. Londra: Routledge.
- Beiser, F. C. (Ed.). (2008). *The Cambridge companion to Hegel and nineteenth-century philosophy*. ABD: Cambridge University Press.
- Critchley, P. (2007). *Spinoza and the rule of reason: An introduction of Spinoza's philosophy of freedom* [e-kitap] erişim adresi: academia internet sitesi : <http://www.academia.edu/PeterCritchley>.
- Curley, E. (2017). Spinoza on truth 1. *In Spinoza* (pp. 125-140). Routledge.
- Della Rocca, M. (2008). *Spinoza*. Londra: Routledge.
- Garrett, D. (2018). *Nature and necessity in Spinoza's philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilead, A. (1985). The problem of immediate evidence: The Case of Spinoza and Hegel. *Hegel-Studien*, 20, 145-162.
- Gledhill, J. & Stein, S. (2020). *Hegel and contemporary practical philosophy: Beyond kantian constructivism*. Londra: Routledge.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Tinin görüngübilimi*, (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2014). Mantık bilimi: (Sözel Zusätze ile birlikte): *Felsefi bilimler ansiklopedisi I*. İstanbul: İdea.
- Huenemann, C. (2014). *Spinoza's radical theology: The metaphysics of the infinite*. Londra: Routledge.
- Hübner, K. (2016). Spinoza's thinking substance and the necessity of modes. *Philosophy and Phenomenological Research*, 92(1), 3-34.
- Lin, M. (2006). Teleology and human action in Spinoza. *The Philosophical Review*, 115(3), 317-354.
- Marshall, E. (2008). *Adequacy and innateness in Spinoza*. Oxford Studies in Early Modern Philosophy, 4.
- Mcshea, R. (1971). Spinoza: Human nature and history. *The Monist*, 602-616.
- Myers, H. A. (1935). Systematic pluralism in Spinoza and Hegel. *The Monist*, 45(2), 237-263.
- Newlands, S. (2012). Thinking, conceiving, and idealism in Spinoza. *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 94(1), 31-52.
- Pinkard, T. P. (1979). The logic of Hegel's logic. *Journal of the History of Philosophy*, 17(4), 417-435.
- Savan, D. (1986). Spinoza: Scientist and theorist of scientific method. *In Spinoza and the Sciences* (pp. 95-123). Springer, Dordrecht.
- Spinoza, B. (1977). *Die Ethik*, (Lat.-Alm., gözden geçirilmiş çeviri: Jakob Stern.) ed: Bernhard Lakebrink, Stuttgart.
- Spinoza, B. (1997). İnsan anlayışının iyileştirilmesi üzerine. *Descartes/Spinoza/Leibniz, Söylem/İnceleme/Monadoloji* içinde (ss. 56-89). (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Spinoza, B. (2009). *Törebilim*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Williams, C. (2012). Thinking the Space of the Subject between Hegel and Spinoza. *Between Hegel and Spinoza: A volume of critical essays*, 170-185.

Žižek, S. (2011). With Hegel Beyond Hegel. *Criticism*, 53(2), 295-313.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Naciye ATIŞ, Makale Katkı Oranı: %50; Muhammet Can KİBRİTÇİOĞLU, Makale Katkı Oranı: %50.